

ІМ'Я & СИМВОЛ. САКРАЛЬНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКОЇ АЗБУКИ

1. Існування письма у дохристиянський час

Важливим компонентом творення культури є писемність, яка використовується для фіксації думок та мови. На території сучасної України побутує кириличне письмо, яке має глибоку історію і протягом століть зазнало значних трансформацій не лише за формальними ознаками, але й смисловими характеристиками.

Малоймовірним є факт, що до впровадження кирилиці східні слов'яни, зокрема русичі, взагалі не знали письма. Поширеною є гіпотеза про існування первинних писемних знаків, які називають «чертами і рїзами», що вказує на їхнє походження шляхом нанесення за допомогою гострого предмета на дерев'яних дощечках або паличках, які виконували функцію своєрідних записників або послань.

Приводом для таких гіпотез слугували згадки про монаха Храбра (X ст.). На думку В. Німчука, Храбр є, швидше за все, не апелятивом, а особистим слов'янським іменем. Схожі імена трапляються в інших джерелах. Наприклад, один з учнів Кирила і Мефодія мав слов'янське ім'я Горазд. Відомі трактати Храбра про створення слов'янської азбуки дійшли до нашого часу з XIV – XV ст.: «Ω писменехъ черноризца Храбра» (московський список), «Сказаніє, како състави стѣи Кирилъ словено(м) писмена, противоу языкоу» (чудовський список), «О писменехъ чръноризца Храбра» (болгарський список 1348 р.) [1].

«*Черти і рїзи*». Трактат Храбра пов'язаний із кирило-мефодіївською тематикою, де проводяться аналогії між створенням слов'янської азбуки й історією виникнення грецької абетки. Автор зазначив, що до хрещення, слов'яни не мали власної азбуки, а читали за допомогою рисок і зарубок – «черт» (ліній, прокреслених на поверхні) та «рїз» (зарубок, висічених на дереві чи камені). Автор розрізняє два види знаків, за допомогою яких рахували («чѣтяху») ¹ і ворожили («гадаху»). Аналогічні функції виконували схожі види давнього письма, зокрема давньогерманські руни (мал. 1). Ймовірно риси і зарубки мали сакральне значення, оскільки їх використовували для жеребкування або передбачення майбутнього. Храбр зазначив, що це не було повноцінне письмо, яким можна було б писати складні тексти, тому він і обґрунтував необхідність створення християнської абетки.

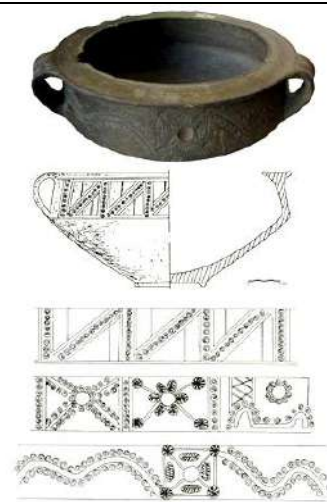
Археологи знаходять схожі знаки на кераміці черняхівської культури (III–IV ст. н.е.). Існують гіпотетичні теорії про те, що рунічні знаки символізують

¹ Слово «читати» має праслов'янське походження, утворене від кореня *čitati / *čisti, що пов'язаний із поняттям «рахувати», «вважати» або «шанувати». Етимологічно воно споріднене з давніми формами, що означали процес розбору, переліку (схоже на укр. щитати) або вшанування. Це відображено в споріднених словах: «число», «честь», «рахувати». Перехід від «рахування» до «читання» відбувся через логічний ланцюжок: рахувати предмети → перераховувати / називати знаки → сприймати написаний текст. Етимологи пов'язують корінь із давньоіндійським śēti – «помічає, знає, думає») та авестійським čīθ-, що вказує на глибоке індоевропейське коріння зі значенням «сприймати розумом» або «розпізнавати». Споріднене з лтс. šķietu, šķist – «думати», а також (з морфологічними відмінностями) з лит. skaitaũ, skaitóti – «лічити, рахувати; читати».

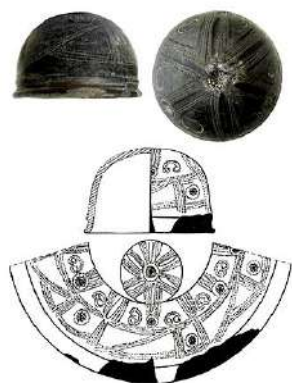
давній календар або магичні формули (мал. 2-4). Однак розшифрувати їх як зв'язний текст докриличного письма поки не видається можливим. Геометричні знаки часто фіксуються на пряслицях (невеликих важелях для веретена). Можливо, що вони виконували функцію не лише декору, але могли нести інформацію: маркували власність господині, оскільки були особистими речами жінки; хрести (часто косі), риски, кути могли бути захисними знаками, оскільки прядіння вважалося сакральним процесом; позначали астральні світила, засіяне поле, воду, лінії, що нагадують сарматські тамги. Наприклад, на Миколаївщині, зокрема, на городищі поблизу Південного Бугу, знайдено пряслиця із «загадковими знаками», які датуються першими століттями нашої ери.

Мал. 1. Березанський рунічний камінь – варязький рунічний камінь XI ст. Україна, о. Березань, Чорне море (Миколаївська область). Знайдений у 1905 р. Ернстом Штерном, на літописному шляху з варяг у греки. Встановлений на варязькому похованні. Містить напис рунами «Грані зробив цей насип на згадку про Карла, свого побратима». Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія». Фото з відкритих джерел.

Мал. 2. Миска-ваза (IV ст.). Черняхівська культура, с. Черняхів Київської обл. [2].

Мал. 3. Кубок напівсферичний (IV ст.). Черняхівська культура, с. Черняхів Київської обл. [2].

Мал. 4. Кубок сфероконічний (IV ст.). Черняхівська культура, с. Черняхів Київської обл. [2].

Далі буде.